

Mag. Marjeta Borstner, Zavod RS za šolstvo

FORMATIVNO SPREMLJANJE IN POUK TUJIH JEZIKOV V GIMNAZIJI

UVOD

V prispevku bomo predstavili nekatere razloge za vpeljevanje formativnega spremljanja v procese poučevanja in učenja. Opisali bomo bistvene elemente formativnega spremljanja, vloge učiteljev in učencev¹ ter možnosti za vpeljevanje elementov pri pouku tujih jezikov v gimnaziji. Primeri dobrih praks, ki jih v prispevku predstavljamo, so nastali v okviru projekta »Podpiranje učiteljev za učinkovito vrednotenje za učenje«. Projekt izvaja Zavod RS za šolstvo v sodelovanju s partnerji iz več evropskih držav, ki so članice CIDREE.²

IZ TEORIJE: KAJ JE FORMATIVNO SPREMLJANJE IN ZAKAJ NAJ BI GA RAZVIJALI

Procesi preverjanja in ocenjevanja znanja so sestavni del pouka in se izvajajo različno in z različnimi oblikami. Strokovnjaki se strinjajo, da procesi preverjanja in ocenjevanja zelo vplivajo na delo v razredu in z njimi učitelji sporočajo, kateri učni dosežki so vredni ter kaj se naj učenci učijo in kako. Številne raziskave po svetu (Black in Wiliam, 2001; Greenstein, 2009; Hattie, 2009; Wiliam, 2013) so v zadnjih desetletjih začele poudarjati pomen formativnega spremljanja kot vrste procesa vrednotenja, ki pomeni stalno preverjanje, opazovanje, spremljanje v vseh fazah poučevanja in ima usmerjevalno funkcijo tako na delo učitelja kot procese učenčevega učenja. Bistvo tega procesa so povratne informacije o procesih učenja učencev in doseganju načrtovanih učnih dosežkov (Dodge, 2009). Za formativno spremljanje je značilno, da nenehno preverja razumevanje učencev na temelju zbranih dokazov o tem, kako se učenec uči in kakšne rezultate dosega. Formativno spremljanje omogoča učitelju, da z izbranimi pristopi in orodji zadovoljuje učenčeve izobraževalne potrebe, namesto da poučuje tisto, kar on sam meni, da učenec potrebuje. V okviru različnih razvojnih projektov, ki so bili namenjeni vpeljevanju formativnega spremljanja v procese pouka, je Dodgeeva (2009) ugotovila, da učitelji večkrat opozarjajo, da nimajo dovolj časa za stalno spremljanje učencev v procesu pouka. Bojijo se, da bodo s formativnim spremljanjem izgubili dragocen čas za razlago učne snovi. V želji, da učitelji posredujejo čim več učne snovi, avtorica opozarja, da se učenci premalo učijo in imajo zato težave

pri razumevanju snovi. Z uporabo učinkovitih orodij in strategij lahko učitelj uporablja formativno spremljanje v razumnih časovnih okvirih in s tem spodbuja učinkovito učenje in doseganje napredka učencev.

V naših šolah so procesi preverjanja in ocenjevanja tradicionalno povezani z ugotavljanjem znanja oz. rezultatov, ki so jih učenci pridobili v določenem času in se izvajajo po obravnavi učnega sklopa (t. i. sumativno vrednotenje). Za takšno vrednotenje je značilno, da je usmerjeno v rezultate procesa učenja, primerjanje in razvrščanje učencev na podlagi pridobljenih ocen in da se pojavlja ob zaključku procesov poučevanja ter pomeni končno fazo načrtovanih aktivnosti pri pouku. Proces ocenjevanja so v naših šolah praviloma povezani s številčnimi ocenami. Te glede na rezultate številnih raziskav (Black in Wiliam, 2001; Dodge, 2009; Hattie, 2009) nimajo velike motivacijske vrednosti za učence in ne spodbujajo procesov učenja in izboljševanja učnih dosežkov. Formativno spremljanje pa je usmerjeno prav v to, v spremljanje razumevanja učencev in informiranje učiteljev o ustreznosti izbranih pristopov poučevanja in sprejemanja odločitev o prihodnjih korakih v procesu pouka. Pomemben element so povratne informacije za učence, ki mu omogočajo napredovanje na poti do kakovostnih učnih dosežkov.

ZNAČILNOSTI FORMATIVNEGA SPREMLJANJA PRI POUKU

Za formativno spremljanje pri pouku velja, da izhaja iz določenih načel in konceptov, ki usmerjajo delo učiteljev in učencev ter predstavljajo teoretični okvir delovanja. Pouk mora biti **osredinjen na učenca**, pomembno je, kako učenec sprejema informacije, ne le, kako jih učitelj posreduje. Prav tako je pomembno, da učenec razvije znanja in veščine o samoocenjevanju, da lahko izboljša lastne procese učenja. Poučevanje mora imeti **informativni značaj**: učitelj v procesu pouka zbira informacije o razvoju učenca in njegovih izobraževalnih potrebah. Vse zbrane informacije mora uporabljati za prilagajanje procesov poučevanja in usmerjanje učenčevih aktivnosti. Za uspešno učenje je pomembno, da učenec reflektira svoje procese učenja, ima priložnosti, da sporoča svoja opažanja in da vzpostavlja partnerske odnose tako z vrstniki kot tudi z

¹ V prispevku se izraz učenec nanaša na oba spola, moškega in ženskega, in vključuje vse starostne skupine udeležencev izobraževanja. Enako velja tudi za izraz učitelj.

² CIDREE (Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe) je mednarodno združenje ustanov, ki se ukvarjajo z razvojem in raziskovanjem na področju izobraževanja v Evropi.

učitelji. Optimalna vključenost učenca v vse faze pouka je pogoj za njegovo aktivno vlogo in odgovorno ravnanje na poti do cilja. Delo pri pouku mora biti tudi **usmerjeno na učne rezultate**. Učenci morajo biti seznanjeni z nameni poučevanja in učnimi cilji. Dobiti morajo jasne in razumljive informacije, kaj se bodo učili in kako ter kakšni so pričakovani rezultati izobraževanja. Za uspešno učenje je prav tako pomembno, da učenci poznajo kriterije uspešnosti in primere dobrih učnih dosežkov.

Slika 1: Krog poučevanja s prvinami formativnega spremljanja³

Formativno spremljanje pri pouku temelji na določenih elementih in mora biti sestavni del vseh faz učnega procesa. L. Greenstein (2010) izpostavlja naslednje elemente:

- 1. Ugotavljanje učenčevega predznanja** je pogoj za uspešno učenje. Pomembno je, da ima učenec priložnost, da pokaže, kaj že zna, katere veščine ima razvite in kakšne so njegove pomanjkljivosti in težave v procesih učenja. Učitelj s tem pridobi pomembne informacije za načrtovanje procesov poučevanja in organizacijo učenčevega učenja. Te informacije se nanašajo na globino učenčevega znanja, odkrivanje njegovih stališč in prepričanj v zvezi z obravnavano temo, na vire znanja, ki jih učenec uporablja, ter na razkorak med obstoječim in želenim nivojem znanja oz. učnih dosežkov. Hkrati pa so priložnosti, v katerih učenec predstavlja svoje predznanje, dobra kognitivna priprava na poznejše učenje, saj učenca miselno in čustveno vzburja in ga s tem pripravlja na izvajanje različnih nalog.
- 2. Načrtovanje ustreznih dejavnosti**, ki izhajajo iz učnih ciljev, je za učinkovito izvajanje formativnega spremljanja

pri pouku zelo pomembno. Dejavnosti morajo biti takšne, da omogočajo zbiranje dokazov o učenju učencev in razumevanju učne snovi (Wiliam, 2013). Različne strategije in orodja,⁴ s katerimi učitelj načrtuje dejavnosti učencev, omogočajo priložnosti za individualno kot tudi skupinsko delo učencev. Če učitelj spremlja pogovore učencev v skupini, lahko hitro zazna težave in napačne predstave in se nanje odzove. Delo v skupini lahko tudi nadgradi z individualno dejavnostjo učenca, ki bolj ustreza izobraževalnim potrebam posameznika. Možnosti za delo z vrstniki pred izvedbo individualnega dela učencev imajo praviloma pozitiven učinek na učenje posameznika in doseganje kakovostnih učnih dosežkov. Dobro je, da učitelj skupinsko in individualno delo komentira, ne z oceno, ampak vsaj z nekaj besedami, ki se nanašajo na izvajanje dejavnosti ali rezultat (npr. »Usvojil si bistvene informacije«, »Potrebuješ več vaje, izvedenih primerov o ...« ipd.).

Strokovnjaki priporočajo, da učitelj uporabi vsaj eno strategijo oz. orodje dnevno, da v določenem časovnem obdobju kombinira različne strategije in si s tem omogoči spremljanje in vrednotenje procesov učenja učencev v razredu. Ključna vprašanja, ki bi si jih moral zastavljati, so: kako učenec napreduje, kaj lahko naredim, da pomagam učencu na poti do znanja/cilja/rezultatov, kakšne dokaze za razumevanje učencev imam ...

Strategije in orodja, ki jih v procesu formativnega spremljanja uporabljamo pri pouku, lahko razdelimo v štiri skupine (povzeto po Dodge, 2009: 5):

- 1. Povzetki in refleksije:** z njimi učenci reflektirajo izvedene dejavnosti, dosežene nivoje znanja in stopnje razvitosti veščin, osmislijo, kar so slišali, prebrali, izpostavijo osebni pomen naučenega in/ali razvijajo metakognitivne veščine (možne strategije in orodja: lepljivi listki, tabla piši-briši, piši o, 3-2-1 pristop, semafor, revija/časopis, dnevnik, galerija, koti, viharjenje podatkov/informacij itd.).
- 2. Sezname, tabele in grafični organizatorji:** z njimi učenci urejajo informacije, delajo povezave, označujejo odnose, razvrščajo in selekcionirajo podatke, pojme, dogajanja (možna orodja: diagrami, grafi, matrice, miselni vzorci, časovni trakovi itd.).
- 3. Vizualne predstavitve informacij:** učenci z besedami in/ali slikami predstavljajo, kaj so se naučili in kako razumejo usvojeno. Vizualne predstavitve omogočajo delanje povezav, spodbujajo zapomnitev in lažji priklic informacij (možne strategije in orodja: risbe, simboli, barve, videoposnetki, fotografije, računalniška grafika itd.). Gre za t. i. »dvojno kodiranje« znanja, ki učitelju omogoča, da spozna in upošteva raznolikost razreda, različne

³ Slika kroga poučevanja z elementi formativnega spremljanja je povzeta po viru L. Greenstein (2010), str. 24.

⁴ Izčrpn pregled strategij in orodij za formativno spremljanje je predstavljen v knjigi L. Greenstein (2010), str. 172–181. Prav tako je v knjigi veliko konkretnih primerov uporabe strategij v različnih fazah pouka in pri različnih predmetnih področjih.

stile učenja in različne poti za izražanje znanja.

4. *Sodelovalne dejavnosti*: učenci imajo možnosti, da se gibljejo v razredu in/ali komunicirajo z drugimi v procesu učenja in predstavljanja svojega razumevanja pojmov, podatkov. Gibanje med učenjem stimulira delovanje možganov in pozitivno vpliva na procese učenja (možne strategije in orodja: poišči nekoga, ki ..., metanje žogice, obrni se in povej, vrtiljak viharjenja idej itd.).

Učitelj mora tudi zagotoviti zbiranje in hranjenje dokazov o učenju učencev in njihovih učnih dosežkih. Za te namene lahko pripravi za posamezne učence mape, v katere vlaga dokaze, ali pripravi skupne tabele in sezname za celoten razred. Pomembno je, da dokaze pregleda, jih komentira in kategorizira glede na stopnje oz. nivoje znanja, razumevanja in učnih dosežkov. Danes se seveda vse bolj uveljavlja elektronsko podprto zbiranje, urejanje in hranjenje dokazov.

3. Zagotavljanje povratnih informacij

Učinkovite povratne informacije pomagajo učencem pri učenju, usmerjene morajo biti v dejavnosti in učencu morajo omogočati nadaljnje učenje. Učiteljevi komentariji mu morajo pokazati, kaj je bilo dobro narejeno in kaj je treba še izboljšati. V bistvu so povratne informacije navodila za delo (Black idr., 2004). Povezane morajo biti z učnimi cilji in s kriteriji uspešnosti. Prav tako pa mora učitelj v razredu zagotoviti ustrezen čas za odziv učencev na povratne informacije. S povratnimi informacijami tudi spodbujamo avtonomijo pri učenju, da bi z njimi učenci razvili ustrezne veščine za samoregulacijo učenja in bi s tem zmanjšali potrebo po učiteljevih povratnih informacijah. Pri dajanju povratnih informacij ne gre samo za popravljanje tistega, kar je napačno, ampak za razvijanje novih zmožnosti za učenje in ustvarjanje učnih situacij, ki omogočajo dialog med učenci in učitelji (Wiliam, 2013: 128).

4. Spodbujanje višjih nivojev mišljenja in razvijanje razumevanja

Formativno spremljanje je usmerjeno v nenehno preverjanje razumevanja učencev in v zmanjševanje razkoraka med obstoječim razumevanjem in zaželenim ciljem. Z vprašanji, ki jih postavlja učitelj, učenci prepoznajo, razlagajo, demonstrirajo to, kar znajo. Učitelj pa ugotavlja vrzeli in pomanjkljivosti v razumevanju ter na podlagi ugotovitev prilagaja procese poučevanja in usmerja učenceve procese učenja. Čeprav je metoda pogovora, postavljanje vprašanj, pogosto izvajana v naši

šolski praksi, se mora učitelj zavedati, da ni vsako spraševanje učinkovito. Dodgeeva (2009) meni, da lahko učitelj z vprašanji spodbuja učenje in razvoj višjih miselnih procesov, če je strategija spraševanja naslednja:

- vprašanja morajo izvabiti prikaz učenčevega mišljenja;
- vprašanja morajo biti usmerjena v učenje učencev;
- omogočati morajo, da učenec sporoča nove poglede na obravnavano tematiko, da se do tematike osebno opredeljuje;
- z vprašanji mora učitelj spodbujati delovanje povezav med informacijami, pojavi in pojmi;
- vprašanja morajo spodbujati višje nivoje mišljenja in vse kognitivne ravni znanja;
- z vprašanji naj učitelj spodbuja vrednotenje procesov učenja učencev.

Za razvoj veščin kritičnega mišljenja in poglobljanja razumevanja snovi je smiselno, da učitelj uporablja verigo vprašanj in ne le posamezna vprašanja. Prav tako pa je pri uporabi metode pogovora treba načrtovati čas za odgovore učencev. Več časa za odgovore (t. i. produktivna tišina v razredu) praviloma spodbudi kompleksnejše in bolj poglobljene dogovore. Za večjo vključenost učencev v procese učenja pa je smiselno tudi, da se vloži učiteljev in učencev včasih zamenjata in da učenec dobi priložnosti, da postavlja vprašanja, ki jih naslavlja na učitelja ali še bolje vrstnike.

5. Vrstniško sodelovanje in vrednotenje ter razvijanje samovrednotenja

Sebba (2008, povzeto po Dodge, 2009) je z metaanalizo ugotovil, da vrstniško vrednotenje in samovrednotenje pozitivno vplivata na učinkovitost procesov učenja in kakovost učnih dosežkov. Za te naloge pa je treba učence usposobiti in pri njih razviti ustrezne veščine. Učenci morajo dobro poznati cilje pouka, vedeti morajo, kaj je treba narediti za uspeh in kakšni so kriteriji uspeha. Treba jih je usposobiti za dajanje konstruktivnih povratnih informacij, ki morajo biti usmerjene v aktivnosti in prihodnja ravnanja sošolcev. S povratnimi informacijami tudi učenci povedo, kaj morajo sošolci delati in kako, da bodo dosegli cilj. Vrstniško vrednotenje spodbuja sodelovanje v razredu⁵ in učence usmerja v spremljanje lastnega procesa učenja, delanje refleksij ter načrtovanje razvoja. Po mnenju strokovnjakov (Black idr., 2004) je vrstniško ocenjevanje smiselno tudi zato, ker učenci lažje sprejmejo kritiko sošolcev kot učitelja, vrstniki uporabljajo »njihov« jeziki, ki ga vsi razumejo,

⁵ Nevroznanstvenik M. D. Lieberman v knjigi *Social: Why Our Brains Are Wired to Connect* (Crown, 2013) opozarja, da se današnje šole premalo opirajo na obsežen sistem v človeških možganih, ki skrbi za spremljanje in upravljanje odnosov, ki jih imamo z drugimi ljudmi. Ljudje se lažje učimo, če vemo, da bomo morali osvojeno znanje prenesti še na koga drugega in ne samo z namenom, da se bomo izkazali pri testu. Učni pristopi, ki vključujejo medosebne družabne stike, povečujejo učne učinke. Človeški možgani so »družabni« in aktiviranje teh mehanizmov povzroča intenzivnejše učenje, večjo zapornitev in trajnost znanja.

in hkrati s tem učence spodbujamo, da vprašajo sošolca, če česa ne razumejo.

Pri razvijanju veščin za vrstniško vrednotenje in samovrednotenje lahko učitelj učencem pomaga z uporabo različnih orodij za formativno spremljanje, kot so semafor, tabele in rubrike, sodelovanje pri izdelavi kriterijev uspešnosti, sodelovalne tehnike ter stalno zavedanje ciljev dejavnosti in vrednotenje napredka pri delu.

Z aktivno vlogo učencev povečamo učinkovitost učenja in naučimo učence vrednotiti svoje delo ter znanje v odnosu do opredeljenih ciljev pouka. Po mnenju Claxtona (povzeto po Kukovec, 2011) samovrednotenje omogoča razvoj učenčevih sposobnosti predvsem na področju učne inteligence, ki zajema štiri sposobnosti: sposobnost prenašanja kritike in neuspehov, sposobnost uporabe virov, sposobnost refleksije – razmišljanje in nadziranje procesov učenja in sposobnost odgovornega ravnanja. Razvijanje vseh teh sposobnosti mora biti del učnega procesa in učencem mora učitelj

omogočiti čim več možnosti za njihov razvoj v nadzorovanih učnih situacijah.

SKLEP

Za izboljšanje učnih dosežkov je najpomembnejše delo v razredu. Formativno spremljanje je proces, ki se izvaja v vseh fazah poučevanja in učenja. Vpeljevanje formativnega spremljanja v pedagoško prakso je dolgotrajen in zahteven proces, ki mora biti strokovno podprt. Uresničuje se lahko v sodelovanju več partnerjev, raziskovalcev, praktikov, vodstva šol ter šolske politike v daljšem časovnem obdobju. Nabor priporočil, različni modeli in primeri dobrih pedagoških praks lahko pomagajo pri vpeljevanju, ne morejo pa biti zadosten pogoj za uspešno implementacijo. Vsak učitelj mora vgraditi spremembe v svojo prakso na svoj lasten način ob upoštevanju pogojev dela na šoli in značilnosti učencev, ki se učijo.

LITERATURA

- Black, P. in Wiliam, D. (2001). *Inside the Black Box. Raising Standards Through Classroom Assessment*, King's College London School of Education, London.
- Black, P., Harrison, C., Lee, C., Marshall, B., Wiliam, D. (2004). *Working Inside the Black Box: Assessment for Learning in the Classroom*, Phi Delta Kappan, let. 86, št. 1, str. 8–21.
- Dodge, J. (2009), *25 Quick Formative Assessments for a Differentiated Classroom*, Scholastic Inc., New York.
- Dumont, H. idr. (ur.) (2013). *O naravi učenja: uporaba raziskav za navdih prakse*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Greenstein, L. (2010). *What Teachers Really need to know about Formative Assessment*, ASCD, Alexandria, Virginia USA.
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning*, London: Routledge.
- How the world's best-performing school systems come out on top*, (2007). McKinsey&Company. <http://www.smch-cpre.org/wp-content/uploads/2008/07/how-teh-world's-best-performing-scholls-system-come-out-on-top-sept-072.pdf> (10. oktober 2010).
- Kukovec, M. (2011). S samovrednotenjem znanja do večje kakovosti pouka. V: Eržen, V. idr. *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Angleščina*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Žakelj, A., Borstner, M. (ur.) (2012). *Razvijanje in vrednotenje znanja*. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.
- Wiliam, D. (2013). Vloga formativnega vrednotenja v učinkovitih učnih okoljih. V: Dumont, H. idr. (ur.). *O naravi učenja: uporaba raziskav za navdih prakse*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.